

Duurzame kunst: verrassend, vreemd en onvoorspelbaar

Sandra Jongenelen Duurzaamheid is geen holle trend of modieuze oprisping, maar noodzaak voor het verminderen en oplossen van wereldwijde problemen. Ook binnen de Nederlandse kunstsector groeit dat besef.

Kunstenaars, ontwerpers en architecten blazen afgedankt materiaal nieuw leven in. Ze komen met slimme producten en productieprocessen: een parasol die dankzij zonnecellen 's avonds in een schemerlamp verandert, geperste schaaltes van koffiedrab à la bakeliet, een speeltuin van afgedankte windmolenwieken en een alternatief verfproces zonder afvalwater.

Sommige producten kennen we al jaren, zoals de *paperbag* van kunstenaar Jos van der Meulen, springlevend en al bijna twintig jaar oud. De prullenmand van restmateriaal van reclamefolders is in (design)winkels en museumshops verkrijgbaar en drong door tot de vitrines van het Museum of Modern Art in New York.

Twee jaar geleden wijdde de Nederlandse Museumvereniging een congres aan duurzaamheid, waarbij de Brit Maurice Davies de knuppel in het hoenderhok wierp. Hij adviseerde musea zich serieus af te vragen waarom ze zoveel bewaren. Conserveren kost

volgens het hoofd beleid en communicatie van The Museums Association bijna driekwart van alle energie. Davies hield een pleidooi voor welvaart zonder groei en riep musea op meer samen te werken en te delen.¹

Maar duurzaamheid reikt verder dan de energienota en samenwerking. Musea horen tot de beste plekken om onafhankelijk over maatschappelijke kwesties na te denken. (zie ook Wolfson 2007) Dat gebeurt onder andere bij Stroom, dat met het project *Foodprint* de kijker richt op de relatie tussen voedsel en de stad. In hoeverre kan voedsel bijdragen aan een leefbare en duurzame stad? Uit het driejarige project, dat tot en met 2012 loopt, blijkt dat kunstenaars vernieuwende ideeën hebben over alternatieve vormen van voedselvoorziening. 'Het is niet alleen *food for thought* bieden, maar ook maatschappelijke processen in gang brengen', stelt Stroomprogrammamaker Peter de Rooden. (Somers 2011) En dat lukt. Het Haagse kunstcentrum heeft voedsel en duurzaamheid echt op de

agenda gezet, zegt Hiske Ridder van InnovatieNetwerk. (Spijkerman 2011/2012)

Autonoom en creatief

Het autonome en creatieve denken van kunstenaars straalde ook af van de tentoonstelling *Nieuwe energie in design en kunst* in Museum Boijmans Van Beuningen, van oktober 2011 tot en met februari 2012. Volgens het museum vervullen kunstenaars, ontwerpers en progressieve denkers een voortrekkersrol op het gebied van duurzame energie. 'De tentoonstelling laat verrassende, vreemde en soms onvoorstelbare objecten en sculpturen zien. Ze zijn poëtisch, een andere keer vervreemdend, vaak geniaal en altijd actueel en innovatief', aldus het persbericht.

Aan de opening ging een symposium vooraf, waar kunstenaars vertelden over hun drijfveren en de optimale samenwerking tussen wetenschap, economie en de verbeelding. Ruim een maand later werd elders in Rotterdam een verband gelegd met ondernemerschap. Eind december was de eerste masterclass Duurzaam Cultureel Ondernemerschap een feit.²

En dan is er het webplatform superuse (www.superuse.org), samengesteld door 2012Architecten met zo'n twaalfhonderd voorbeelden van hergebruik; van designtas van frisdrank-

lipjes tot saladeschalen van wasmachine-deuren. De site is wereldwijd een hit. Zonder promotie behoort hij in India tot de twintigduizend best bezochte websites.

Het Rotterdamse 2012Architecten is mede verantwoordelijk voor de inrichting van Worm, het initiatief dat zichzelf aanduidt als Instituut voor Avant-gardistische Recreatie. Vorig jaar streek het neer om de hoek bij de Witte de Withstraat in Rotterdam. Het interieur van Worm bestaat voor een groot

'Kunstenaars vervullen een voortrekkersrol op het gebied van duurzame energie'

deel uit hergebruikt materiaal. Tafelbladen van het failliete Fortis doen dienst als vloermozaïek. Voormalige vliegtuigpanelen duiken op als plafonddelen. Eind vorig jaar publiceerde 2012Architecten zijn nieuwste duurzame gedachtegoed, waarbij het gaat om het koppelen van stromen als energie, voedsel, water, geluid en arbeid. De website www.cyclifier.org laat zo'n tachtig voorbeelden zien. Zo leveren restaurants koffiedrab aan een bedrijf dat er paddenstoelen op laat groeien. Met dezelfde vrachtauto gaat het kweeksel terug naar de keukens.

Ook de Beroepsvereniging Nederlandse Ontwerpers (BNO) handelt duurzaam. Via de portal www.groeneofferte.nl kunnen ontwerpers en ondernemers die duurzaam willen (samen)werken, kennis en ervaring delen. Bij de cases valt de eerste buitenbank op, geproduceerd volgens het *cradle-to-cradle* (C2C) duurzaamheidsprincipe. *Come Back* is een afstudeerproject van Eveline Bijleveld die daarmee de Hogeschool Rotterdam

Duurzaamheidsprijs 2008 in de wacht sleepte.³

In het verlengde van C2C ligt upcycling, het nieuwe recycelen, waarbij ongebruikte voorraad inspirerend materiaal blijkt te zijn. Eind vorig jaar organiseerde Droog een conferentie over het onderwerp, waar designers nieuwe producten van afdankertjes presenteerden: sieraden van overtollige medische spiegels, koffertjes van voormalige bruine Makro-dienbladen en luxaflex van geprinte onverkochte doeken.⁴

Grote doelgroep

Duurzaamheid blijkt niet voorbehouden aan *inner circles* van kunst, vormgeving en wetenschap, maar ook aantrekkelijk voor commerciële televisie. In het programma *Koffietijd* interviewde de Nederlandse zanger en presentator Gordon de winnaars van de DOEN | Materiaalprijs voor duurzaam en innovatief materiaalgebruik in kunst en vormgeving.

In opdracht van het Nederlands Textielmuseum bedachten Maarten Kolk en Guus Kuster een alternatieve manier van verven, waarbij het spoelwater in het weefsel wordt opgenomen, waardoor vervuild afvalwater tot het verleden behoort. Waterloop, zoals hun project heet, biedt enorme mogelijkheden voor een branche die tot de grootste watervervuilers ter wereld behoort. Dat RTL4 aandacht besteedt aan duurzaam ontwerpen, bewijst dat het onderwerp een grote doelgroep aanspreekt. Duurzaamheid wordt mainstream.

Terwijl de kunst- en cultuurwereld zich roert, hult het ministerie van OCW zich in stilzwijgen. De bewindsman kwam eind vorig jaar met een subsidieregeling voor de herbestemming van kerken en fabrieken. Daarmee is 2,4 miljoen euro gemoeid.⁵

Stimulerend duurzaam beleid ontbreekt. Staatssecretaris Halbe Zijlstra (VVD) van Cultuur richt zich vooral op de bezuinigingen en voelt geen affiniteit met het onderwerp.

Al in zijn vorige baan als Kamerlid pleitte hij voor de afschaffing van subsidies voor windenergie.⁶

De rol van Zijlstra bij de presentatie van het rapport *Deltaplan Nieuwe Energie*, twee jaar geleden, spreekt boekdelen. De opstellers van dat rapport – vertegenwoordigers van de energie- en milieucommissies van zeven politieke partijen – schreven dat Nederland in 2050 honderd procent duurzaam moet zijn. Zowel GroenLinks, de PvdA, D66, de ChristenUnie als de SGP reageerden positief. Veel, zo niet alle punten zouden in het verkiezingsprogramma terugkeren. Terwijl het CDA enkele kanttekeningen plaatste, weigerde de VVD het rapport in ontvangst te nemen. Het betrokken VVD-lid zou op persoonlijke titel hebben meegewerkt. Zijlstra – destijds Tweede Kamerlid – vond dat de liberalen op geen enkele wijze met het ‘geitenwollensokkeninitiatief’ van de andere partijen moesten worden geassocieerd.⁷

Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie biedt wel aanknopingspunten. Dit ministerie steunt Droog en financiert vier wedstrijden voor het vergroenen van de mode, vormgeving, film en architectuur. De oudste is de Green Fashion Competition die afgelopen januari voor de derde keer werd gehouden.

Vrij vertaald gaat de prijs naar een kledingontwerper die zo min mogelijk schade berokkent aan de natuur. Dat kan doordat hij of zij op een alternatieve manier kleurt. Regulier verven is zoals gezegd vervuilend en vereist enorme hoeveelheden water en chemicaliën. Maar het kan ook gaan om hergebruik van materialen. Jaarlijks verdwijnt voor tonnen aan ongedragen collecties in de vuilnisbak. Van gerecyclede wol kunnen nieuwe truien worden gebreid. Of denk aan de toevoeging van zilver in materiaal, waardoor bacteriën minder snel groeien en kleding minder vaak in de wasmachine hoeft.

De prijs kent verschillende fases, waarbij kandidaten een ondernemersplan schrijven en drie outfits ontwerpen. De winnaar wordt bekendgemaakt tijdens de Amsterdam International Fashion Week. De eerste prijs van 25.000 euro ging eind januari naar Jitske Lundgren en Carlien Helmink van Studio Jux. Beginnend ontwerpster Carrie Parry kreeg de tweede prijs van 15.000 euro. De groene catwalk met prinses Máxima op de eerste rij was een van de hoogtepunten van de Amsterdam Fashion Week. Volgens Bart Maussen, directeur van het evenement, betekent de komst van de kroonprinses dat *green fashion* geen trend is, maar dat duurzaamheid gemeengoed is geworden. 'Straks hoeven we überhaupt niet meer na te denken of iets duurzaam is,' zo voorspelde Maussen.

Groene film

De prijzen voor de vergroening van film, vormgeving en architectuur zijn nieuw. De Green Film Making Competition (zie ook de bijdrage van Kim van der Meulen in dit nummer) met actrice Thekla Reuten als ambassadeur ging in juni vorig jaar van start en loopt tot juni 2012. De zes finalisten zijn bekend en hebben enkele maanden de tijd een zo groen mogelijke film te maken. De jury brengt de naam van de winnaar op 1 juni naar buiten. Behalve de titel Groenste Filmmaker van het Jaar valt hem of haar een bedrag van 20.000 euro ten deel. Tijdens het Strawberry Earth Film Festival in Amsterdam wordt de film van maximaal tien minuten ook vertoond.

Een vergelijkbare opzet kent de Green Architecture Competition die eind november werd gelanceerd in het Nederlands Architectuurinstituut. Voorstellen konden worden ingestuurd tot de laatste (schrikkel)dag van februari 2012. Daarna volgt een selectie van tien inzendingen. De uitgewerkte voorstellen worden half juli gepresenteerd tijdens een symposium. Er zijn drie prijswinnaars die 35.000 euro mogen verdelen.

De Dutch Design Week in oktober vorig jaar vormde het podium voor de aftrap van de Green Design Competition. Beginners en gevestigde ondernemers kunnen tot half februari hun plannen insturen. Net als bij de drie andere prijzen zijn er workshops en worden de genomineerden gecoacht. In juli is de finale. Er zijn verschillende prijzen te verdelen, waaronder de hoofdprijs van 25.000 euro.

De eerder genoemde DOEN | Materiaalprijs, 15.000 euro groot, wordt dit jaar voor de vierde keer uitgereikt, vertelt Francine Mendelaar. Ze is directeur van het Materiaalfonds voor Beeldende Kunst en Vormgeving dat de onderscheiding samen met Stichting DOEN organiseert. Mendelaar merkt dat de belangstelling voor duurzaamheid groeit, vooral onder ontwerpers.

De definitie is soms lastig. 'Een product van gerecycled materiaal lijkt duurzaam, maar het kan dat voor het uiteindelijke product meer energie nodig is. Zo'n plan valt dan af.' De jury zoekt vooral naar innovatie à la het winnende project Waterloop. 'Ontwerpers zien dat als een uitdaging. Creatieve mensen zijn altijd bezig met innovatie.' De opleidingen besteden volgens haar weinig aandacht aan duurzaamheid. 'Ze vinden waarschijnlijk dat studenten hierin zelf hun keuze moeten maken.'

Vergeleken met vormgevers zijn beeldend kunstenaars minder met het onderwerp bezig, al is een schilderij wel vaak duurzaam. 'Je maakt het niet om na drie jaar weg te gooien.' Mendelaar: 'Kunstenaars denken vaak autonoom. Wie een beeld van epoxy wil maken, zal echt niet denken: dat is slecht voor het milieu; dat doe ik maar niet.'

Bewust chemisch

Zo iemand is bijvoorbeeld Folkert de Jong, een internationaal werkende kunstenaar die eerder een solotentoonstelling had in het Groninger Museum. Maakt hij een sculptuur

of installatie, dan kiest hij bewust voor een chemisch product. Styrofoam en polyurethaanschuim zijn in zijn ogen immorele en commerciële producten die er zoet uitzien door de roze en blauwe kleur. Het materiaal voegt volgens De Jong een laag toe aan zijn werk dat met thema's als geweld en ellende geen prettige gedachten oproept.

De Jongs materiaal is zo verweven met het resultaat dat hij zich niet snel zal aansluiten bij het gedachtegoed van Art Eko. Deze stichting, die eind vorig jaar werd opgericht, promoot milieuvriendelijk werken en geeft een groot aantal duurzame materialentips. Als alternatief voor porschuim zou De Jong het ecologische cocoframe kunnen gebruiken. Of gelooide zalmhuid, het materiaal waarvan Mandy den Elzen prachtige vazen maakt.

Voor al jonge ecologische kunstenaars en vormgevers hebben zich bij Art Eko aangesloten. De naam van Claudy Jongstra ontbreekt. Deze stoffenontwerpster, die elders in dit nummer door Truus Gubbels wordt besproken, heeft een internationale klantenkring; van Rijksmuseum tot het Lincoln Centre for the Performing Arts in New York en het hoofdkwartier van de VN in diezelfde stad. Vorig jaar ontving ze uit handen van minister Marja van Bijsterveldt (CDA)

van OCW een Duurzaam Lintje. De jury loofde de manier waarop Jongstra haar werk produceert met een 0.0 score op de Eco-costs / Value Ratio, een model van de TU Delft. 'De kosten van haar kunstwerken en de milieudruk zijn uniek laag, terwijl de meerwaarde, zoals gewaardeerd door de kunstkopers, heel hoog is.'⁸

In haar toespraak voorafgaand aan de uitreiking merkte Van Bijsterveldt op dat 'de meeste innovatieve en creatieve oplos-

Werkelijk stimulerende maatregelen ontbreken en zijn niet te verwachten

singen van mensen zélf komen. Terecht dat u dit "De dag dat de samenleving met antwoorden komt" noemt – en dat al gedurende dertien jaar. Daar heeft u de overheid helemaal niet bij nodig ;-).'⁹

Met deze woorden kenschetste de bewindsvrouw het Haagse beleid. Onder de noemer *Green Deal* is de overheid bereid de regels aan te passen, zodat duurzame plannen daadwerkelijk kunnen worden uitgevoerd. Werkelijk stimulerende maatregelen ontbreken en zijn ook niet te verwachten. De bal ligt bij de sector.

Literatuur

- McDonough, W. en M. Braungart (2002) *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. San Francisco: North Point Press.
- Somers, M. (2011) 'Honger naar voedseldebate is onstilbaar'. In: *NRC Handelsblad*, 19 maart.
- Spijkerman, S. (2011/2012) 'Foodprint'. In: *Kunstbeeld*, nr. 12/1, 78-81.
- Wolfson, R. (2007) *Het museum als plek voor ideeën*. Amsterdam: Valiz.

Sandra Jongenelen

is freelancejournalist en schrijft
onder meer voor *Kunstbeeld* en
HP|De Tijd

Noten

- 1 www.museumsassociation.org/campaigns/sustainability.
- 2 Initiatiefnemers zijn de Rotterdam School of Management, de Erasmus University en de Erasmus Academie.
- 3 Cradle-to-cradle (C2C) is een nieuwe kijk op duurzaam ontwerpen, ontleend aan McDonough 2002. Een C2C-ontwerp kent geen afval. Alles kan opnieuw worden gebruikt. De schrijvers brachten dat zelf in de praktijk. De originele Engelstalige versie is niet van papier, maar van een recyclebare kunststof die na een eenvoudig proces opnieuw als glossy, helderwit papier kan worden gebruikt. In warm water lost de inkt op, zodat er schoon kunststof achterblijft. Ook de inkt is opnieuw te gebruiken.
- 4 www.drooglab.com/projects/events/the-up-conference/.
- 5 25 oktober 2011, www.cultureelerfgoed.nl/actueel/persberichten/nieuwe-subsidie-voor-stimuleren-herbestemming.
- 6 www.duurzameenergiethuis.nl/subsidies/vvd-%E2%80%9Csubsidie-op-windenergie-compleet-schrappen%E2%80%9D-2803.html#more-2803.
- 7 16 maart 2010. Zie www.energiegids.nl/nieuws/details.tiles?doc=/content/energie/nieuws/2010/03/16/DE-Nieuwe-Energie.xml.
- 8 Toespraak minister Van Bijsterveldt, 6 september 2011, www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2011/09/06/speech-minister-van-bijsterveldt-plus-juryrapporten-bij-uitreiking-duurzame-lintjes-op-duurzame-dinsdag-6-september-2011-den-haag.html.
- 9 De knipogende smiley staat in de tekst op de website van de rijksoverheid, zie noot 8.